

»Hænderne vinder sandheden hjem«

Karoline – multikunstner og patient

Af Anne Dorthe Suderbo

I museet på Psykiatrisk Center Sct. Hans findes en helt enestående samling af psykopatologisk kunst. Den indeholder blandt andet adskillige værker af Karoline Ebbesen,¹ kunstner og patient på Sct. Hans igennem 50 år fra 1885 til hun dør i 1936.¹¹

I den seneste tid har der været stor interesse for Karoline. Hendes person og hendes værker rammer nemlig flere tendenser i vor tid, dels det aktuelle fokus på glemte kvinder i kunsten og på brugen af traditionelle kvindelige ud-

tryksformer som syning og broderi, og dels interessen for andre kunstnere, der ligesom Karoline tilbragte adskillige år af deres liv på et psykiatrisk hospital.¹¹¹ De kan siges at tilhøre gruppen af kunstnere, hvis arbejder er blevet benævnt Art Brut. En betegnelse, som den franske maler og billedhugger Jean Dubuffet (1901-1985) står fadder til. Den betegner oprindelige udtryksformer som for eksempel folkekunst, børnetegninger og kunst udført af sindssyge – kunst udført uden en kunstuddannelse og uden etableret påvirkning, den rå kunst.

I Karolines samtid blev hendes arbejder ikke bemærket, endsige anerkendt ud over i en lille kreds primært af læger, som udelukkende interesserede sig for hendes udtryk i forbindelse med hendes sygdom. Karolines kreativitet resulterede i spredte notater i hendes sygejournal, hvor hendes arbejder blev karakteriseret blandt andet som snurrepiberier og kunstindustri [2]. I 1922 findes en grundig beskrivelse af hendes arbejde. Det var også i begyndelsen af 1920'erne, at to bogudgivelser for alvor skabte interesse blandt psykiatere for værdien af de sindssyges værker. Den schweiziske psykiater Walter Morgenthaler (1882-1965) skrev i 1921 bogen »Ein Geisteskranker als Künstler«, hvori han erklærer sin patient Adolf Wölfl for kunstner. Det

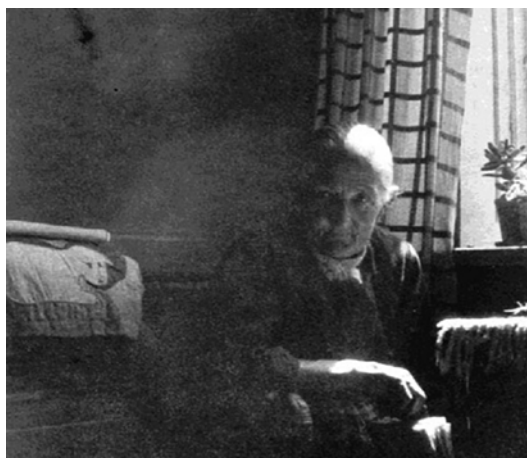

Foto af Karoline Ebbesen. I baggrunden ses et af hendes applikerede værker. (Sct. Hans Hospitals Museum)

Karolines tegning af hendes lillesøster Anna. (Sct. Hans Hospitals Museum)

andet værk er skrevet af den tyske psykiater og kunsthistoriker Hans Prinzhorn (1886-1933). Han udgav i 1922 værket »Bildneri der Geisteskranken« [4]. I 1929 nævnes Karolines billeder for sidste gang i journalen.

HVEM VAR KAROLINE

Karoline kom til verden i Stege på Møn i 1852. Hun blev født ind i en borgerlig håndværkerfamilie som datter af en islandsk guldsmed og hans danske kone. Hun havde to helsøskende, storesøsteren Regine og lillebroderen Hans. Karolines far døde, da Karoline kun var et år gammel, og kort tid efter giftede Karolines mor sig atter med en guldsmed. Karoline var tre år, da hendes lillesøster Anna blev født. Den lille familie flyttede en del, inden de i 1862 slog sig ned i København, hvor de etablerede en dentist- og guldsmedeforretning. Familien gennemlevede skiftende kår og blev hyppigt ramt af dødsfald. I 1870 døde Karolines stedfar, og moderen førte forretningen videre med hjælp fra Regine. I 1872 døde Hans, og i 1873 døde Anna. Karolines familie bestod herefter af hendes mor og storesøster, som aldrig blev gift.

Karoline var som barn og ung sart og skrøbelig af natur og sind, og hun deltog formentlig ikke på noget tidspunkt aktivt i familiens arbejde. I 1885 blev Karoline i en alder af 32 år indlagt på Kommunehospitalets Psykiatriske Afdeling i København. I sygejournalen omtales baggrunden for hendes indlæggelse: »efter en spadseretur så hun helt forandret og ophedet ud en dags tid. Hele sommeren igennem led hun af hovedpine. Ved Christiansborg Slots brand var hun hjemme, men kom til at ryste stærkt efter Kirkeportens sprængning i ca. 1/4 time. Hun har siden den tid været syg, først af rædsel for at mishandles og for at skulle sprænges i luften. Hun sov næsten ikke i 11 dage og nætter, så fik hun d. 11/11 om natten en forfærdelig angst

*Kurhus på Sct. Hans Hospital ca. 1915.
(Sct. Hans Hospitals Museum)*

” Bruger mange selvlavede ord og vendinger, springer fra det ene til det andet uden overgang. Snakker mest om præster og erotik

over sig, der først gik over, da det blev dag« [2, 3].

Den følgende tid i hjemmet var heller ikke nem. »I hjemmet var situationen følgende: Pt. lå på en sovesofa og sølede i sine dejectioner^{IV} på væggen var anbragt i række billeder af samtlige københavnske præster; i favnen havde hun en dukke, om hvilken hun erklærede, at det var det barn, som hun burde have haft med pastor Paulli. Foran hende var serveret et måltid bestående af: Konfekt, figner og konditorkager, hvilket var det eneste hun ville nyde« [2, 3]. Karoline var indlagt i ti dage til observation på Kommunehospitalet, hvorefter hun blev overført til Sct. Hans Hospital ved Roskilde. Indlæggelsen var i første omgang ikke langvarig, men allerede i 1887 blev hun igen indlagt på Sct. Hans. Her

tilbragte hun resten af sit liv, kun afbrudt af enkelte længere ophold hos moderen i løbet af de første indlæggelsesår.

Karoline var en af de uheldbredelige patienter, og hun blev indlagt med diagnosen dementia praecox, som senere blev præciseret til paranoide skizofreni. Hun blev indlagt i Kurhus og efter fem år overflyttet til Plejestiftelsen for Kvinder. Mens hun var indlagt i Kurhus, delte hun værelse med en medpatient. »Hun har indrettet sig på en højst aparte og forrykt måde med broderede malerier og tøjklapper på væggen, skrivelser med omdannede bogstaver og kort, man lige kan rebusagtigt finde ud af, liggende på bord og seng. Klæder sig på en højst aparte måde med slåbrokker mindende om præstekjoler og kraver mindende om præstekraver. Ligger som oftest til sengs, da hun bliver uroligere ved at være oppe. Er særdeles veltalende. Talen meget højtlydende, indstilles snart i høje, snart i dybe toner, snart i prædiketone, snart i barnagtig fri stemme. Bruger mange selvlavede ord og vendinger, springer fra det ene til det andet uden overgang. Snakker mest om præster og erotik. Til tider timelange prædikener, som hun gerne aflirer fra retiraden med høj røst, så at det høres langt omkr. (...) Hun modtager jævnlige besøg af moderen, spadserer så omkr. uden for hosp. i en forfærdelig forrykt påklædning a la baby« [2, 3]. Karoline dør på Sct. Hans i en alder af 84 år.

Billedtæppet er et hovedværk i Karolines produktion og også det største af hendes værker (160 cm x 110 cm). Mange forskellige slags stoffer er syet og applikeret sammen og broderede motiver supplerer de mange figurer. Korte applikerede tekster indgår også i værket. Fra Karolines motivverden genfinder vi blandt andet huse, kirker, træer, dyr og mennesker. Foroven er syet en blonderkant samt to bindebånd. Måske har tæppet været tænkt som en kappe. I Karolines journal nævnes at hun iklæder sig "... slåbrokker mindende om præstekjoler og kraver mindende om præstekraver". Tæppet kan dateres ret nøjagtigt, da Karoline gav det til dr. H. J. Westergaard, der var ansat på hospitalet fra 1892 til 1894. Tæppet tilhører i dag Sct. Hans Hospitals Museum. (Sct. Hans Hospitals Museum)

KAROLINES VÆRKER

De anførte citater fra Karolines journal giver et fint indblik i, hvordan Karoline fremstod under indlæggelsens første år, og vi får også indtryk af hendes kunstneriske virke. Selvom hendes journal ikke er omfattende – 23 små blå sider dækker en periode på 50 år – så kan vi se, at hun gennem alle årene på hospitalet arbejdede med at skabe billeder og tekster. Et virke, som med mellemrum kommenteres i journalen. Det fremgår også, at i en periode på et par år fra 1912 til 1914 havde Karoline forbud mod at være kreativ. Psykiaterne fandt, at hun blev for eksalteret af den skabende proces [2].

På den tid Karoline var indlagt, var institutionsmiljøet meget lidt aktiverende. Patienterne fik i udstrakt grad lov til at passe sig selv, hvis ikke de deltog i arbejdsopgaver på hospitalet – i værksteder, i haven eller i køkkenet. I journalen nævnes intet om, at Karoline deltog i hospitalets arbejdsopgaver. Man lod Karoline være, mens hun skabte sin fabulerende fortælling.

Hospitalet tilbød ingen mulighed for at være kreativ [5, 6]. Alligevel formåede Karoline ud fra sine egne personlige behov at skabe en billedverden fyldt med motiver, som hun benyttede igen og igen, og som hun på utallige måder varierede og kombinerede. Hun tegnede og malede, skrev og broderede, så hendes talent og indre verden blev synlig for omverdenen.

Så vidt vi ved, så havde Karoline ikke udvist kreative evner, inden hun blev syg. Af hendes værker rummer Sct. Hans Hospitals Museums samling ni tekstile værker og et par hundrede billeder, applikationer og tekster.

*Spisestue fra en kvinde-
afdeling i Kurhus ca. 1900.
(Sct. Hans Hospitals Museum)*

MOTIVER

I Karolines billedunivers støder vi på motiver, som synes skabt af hendes fantasiverden. De hyppigst repræsenterede er nedenstående.

Plantemotiver

I de tidlige akvareller ses bladranker, der strækker sig mod himlen, senere forvandles de til løv- og frugttræer af en mere livsbekræftende karakter. Endnu senere dukker grantræet eller juletræet op. Vi præsenteres også for blomsterbuketter, som er dannet af mange koncentriske cirkler.

Løvtræ tegnet af Karoline på tyndt blåt papir.
(Sct. Hans Hospitals Museum)

Dyremotiver

Gennem hele Karolines produktion støder vi på lammeligende væsener, som både kan være hunde, katte eller lam beskrevet i hendes tekster. Karoline omtaler væsnerne som »vogterne« eller »vagterne«, der var til stede i stalden i Betlehem. Ofte ses to dyr, som ligger sammen, hvilket kan ses som et motiv med en erotisk overtone.

Skulpturelt broderet dyremotiv.
(Sct. Hans Hospitals Museum)

Kirkebygninger med applikation.
(Sct. Hans Hospitals Museum)

Kirker og huse

I de tidlige akvareller ses den sorte gotiske katedral, der senere i papirapplikationerne forvandles til slotslignende kirker med høje spir og mange vinduer. Landsbykirken skildres som et tårn og et hus med dannebrogsvinduer, ofte med gardiner og urtepotter. Denne sammenstilling af kirke og hus bliver også tydelig i Karolines tekster, hvor hun omtaler »hyttekirker«.

Tegningen er formentlig et selvportræt af Karoline, hvor hun, i det man fristes til at kalde et vindue til sjælen, skriver "Deidne givet sin vilje til hvad den vil". Karoline omtalte ofte sig selv som Deidne. [3] (Sct. Hans Hospitals Museum)

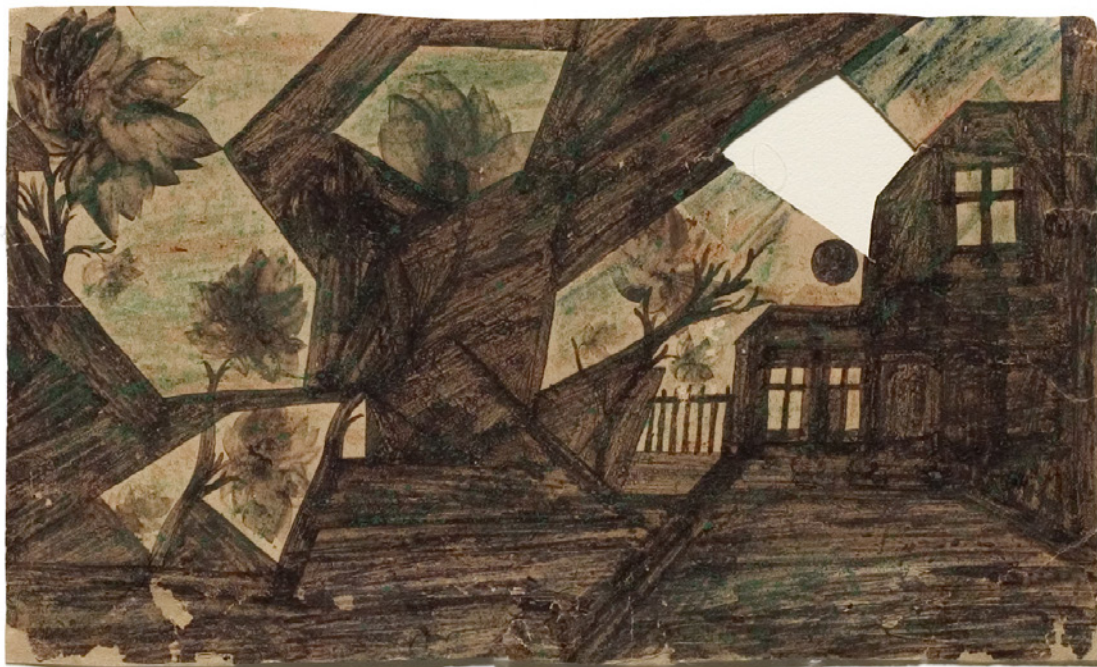
Mennesker

Karoline laver selvportrætter og portrætter af sine søstre, både sin storesøster Regine og sin afdøde lillesøster Anna. Samtidig fremstiller hun også mere overjordiske menneskelige luft-ånder. Senere bliver hendes væsener næsten alle til engle.

En detaljeret komposition, hvor Karoline har anvendt flere af de motiver, som hun ofte benyttede; englen eller "Frelseren" som holder en "kærligheds-lygte", dyr og en stjerne, - en Betlehemsstjerne. [2, 8] (Sct. Hans Hospitals Museum)

” I en periode på et par år fra 1912 til 1914 havde Karoline forbud mod at være kreativ. Psykiaterne fandt, at hun blev for eksalteret af den skabende proces

Karolines stærke oplevelser inden indlæggelsen har uden tvivl præget hendes første kreative udtryk. I de tidlige akvareller ses mørk dommedagsstemning med sorte sole. Horisonten brydes, verden vælter og forblæste bladranker rækker mod himlen. (Sct. Hans Hospitals Museum)

Engle

Karoline har gengivet utallige engle i hvide kåber med vinger. Englene bærer ofte et lam på armen eller en lygte i hånden, en såkaldt »kærlighedslygte«. Som hovedbeklædning ses glories, nissehuer og høje hatte. Figuren »Frelseren« er en engel med høj hat, alterkalk og kærlighedslygte, måne og stjerner.

Karolines billeder udviklede sig parallelt med hendes sygdomsforløb. Fra de første akvareller, der er fulde af turbulens og død over en langvarig psykotisk periode op gennem 1890'erne, hvor hun finder sin helt egen stil, til den sene fase, hvor der falder ro over psykosen, og hendes værker antager et noget rutinepræget skær.

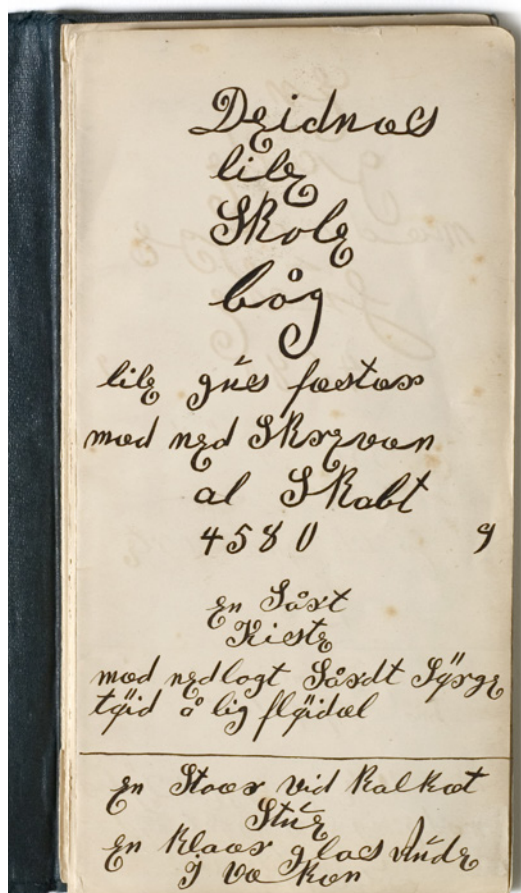
TEKSTER

For Karoline var ordene lige så vigtige som billederne, og hun har efterladt sig en omfattende samling tekster. Hun skrev i notesbøger, hjemmelavede bøger, på små tilfældige lapper papir og ofte også bag på sine billeder.

Karolines skrift er særpræget, men meget smuk kalligrafisk. Store og små bogstaver blandes sammen, ligesom latinske og gotiske bogstaver kombineres, ord afkortes og ord forlænges ved fordobling af vokaler. Karoline skrev, som hun talte, og hun udviklede sin helt egen stavemåde. Især har hendes eget navn mange varianter: Kaarooline, Karåooline, Kaååårååline og Kaolysine. Netop hendes helt unikke skrivemåde gør, at hendes tekster kan være svære at læse. Vi bliver dog hjulpet på vej, da en »oversættelse« af Karolines alfabet blev noteret i hendes journal i 1926.

Teksterne har meget forskellig karakter. Nogle er vrøvlende og usammenhængende, andre sentimentale med drømmen om et liv uden for hospitalet. Andre rummer mange religiøse elementer, blandt andet julen og lyset.

Et fint eksempel på Karolines skriftlige udtryk findes i en Stofprøvebog fra 1880'erne. Bogen er en foldebog, som indeholder 37 sider med små prøver på beklædningsstoffer. Bag på siderne har Karoline skrevet med sort og rødt blæk. Karolines tilføjelser i bogen stammer formentlig fra samme periode som det store billedtæppe, det vil sige fra begyndelsen af 1890'erne [7].

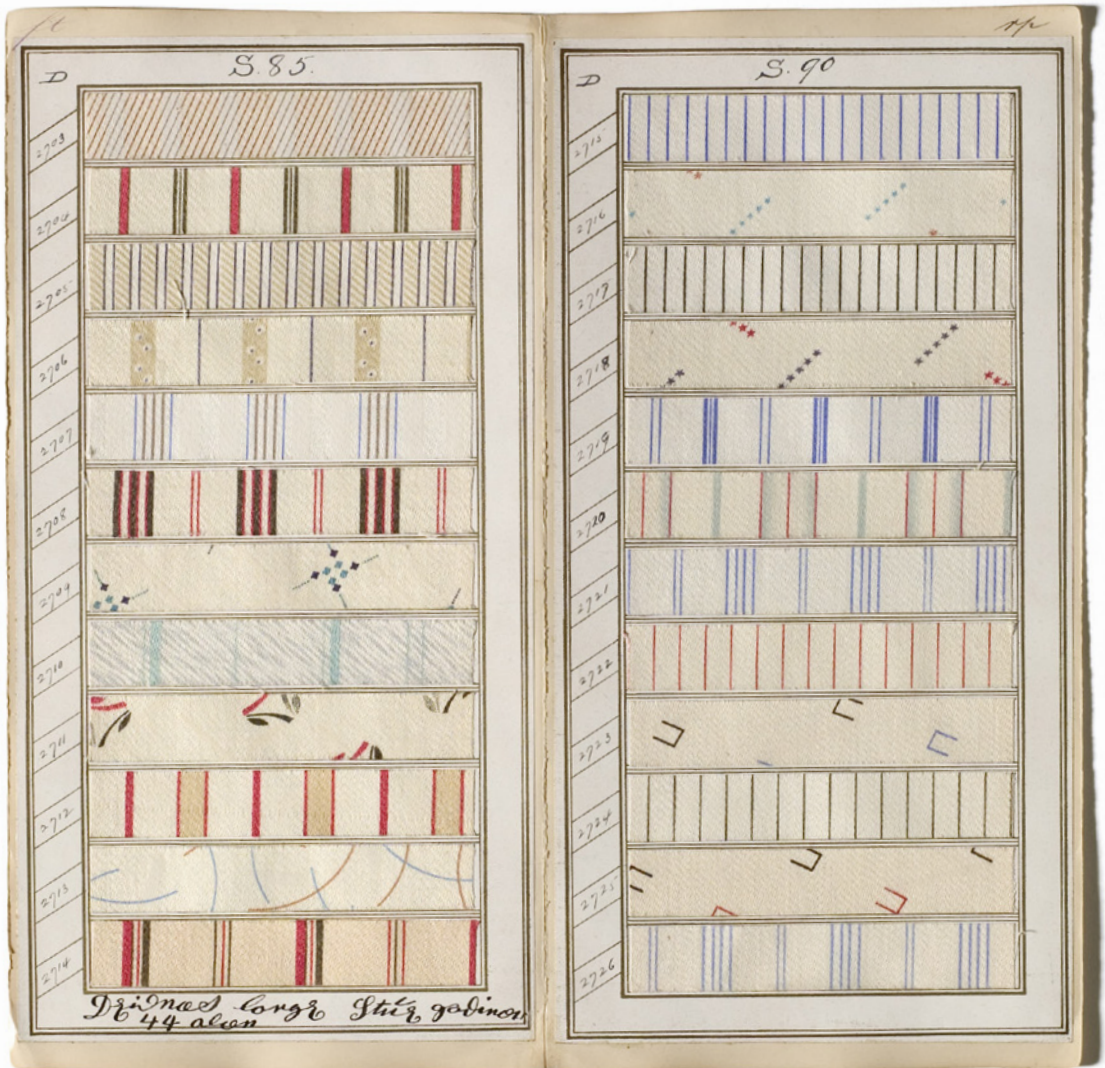

Stofprøvebog med tekst af Karoline. Første side i bogen lyder: "Deidnes lille skole bog lille gus fester med ned skreven al skabt 4580 En sort kiste med nedlagt sørge tøj og lig fløjel. En stor hvid kalket stue En klar glas rude i væggen". (Sct. Hans Hospitals Museum)

AFRUNDING

Selvom artiklen kun har vist en ganske lille smagsprøve på Karolines værker, så er det tydeligt at se, at hun havde sin helt personlige stil. Hun var en fornyer, som på inderlig og dybtfølt

vis skabte en personlig udtryksform uden for den kunstneriske tradition, selvom hun i vid udstrækning anvendte teknikker kendt af de fleste unge kvinder i hendes samtid; hun kunne nemlig sy. Hun benyttede mange forskellige sting,

Stofprøvebog fra 1880'erne. Bogen er en foldebog, som indeholder 37 sider med små prøver på beklædningsstoffer.

som hun sammensatte på sin helt egen facon. Både i papir og i tekstiler. Karoline har arbejdet med stor sirlighed, tålmodighed og omtanke, så hendes værker fremstår æstetiske og med stor dragende appel. Vi får et indblik i hendes virkelighed, som hun har haft stort behov for at give udtryk for. Således har hun fortalt os både om længsler og om det jordnære. Længslen efter »... elske vil jeg og leve glad med udsigt til land og grøn skov« [7 s. 69]. I Stofprøvebogen nævner hun, hvilke materialer hun kunne tænke sig; »... synåle og en lille saks, blå tøj, et stort stykke, grønt spunden uldgarn, en mængde af alle kulører fyldt i en lille trækasse med låg på...« [7 s. 64]. Hvilket måltid hun drømte om; »... Kaffe med fløde i og sukker til, kage brød, små mandelkringler, stærke og friske, iscreme med vanilje, marengs, iskage, tevand, fløde og sukker i, smørrebrød, til brunet ristet smør, varme kartofler, brunet ristet kød ... « [7 s. 65].

I dag vækker Karolines omfangsrige og unikke produktion berettiget interesse. Værkerne er skabt af en kunstner, som ikke var trænet, og som ikke var en del af den etablerede kunstverden. Gennem værkerne suges vi ind i Karolines virkelighed, og det minder os om, at kreativitet er en gave – og som Karoline skrev »Hænderne vinder sandheden hjem«^V.

LITTERATUR

1. Storm L. Se lys ville jeg. Caroline Ebbesen 1852-1936. København: Flox, 1987.
2. Protokol fra Kvindehospitalet 1936-38, Sct. Hans Hospital, Københavns Stadsarkiv. (Arkivalie).
3. Reisby N, Skogemann P. Karolines Bog. København: Rosinante, 1985.
4. Outsidere. Louisiana Revy, Nr. 1, 20. årgang, 1979.
5. Kragh JV, red. Psykiatriens historie i Danmark. København: Hans Reizels Forlag, 2008.
6. Kragh JV, Møllerhøj J, red. Sct. Hans 1816-2016. Region Hovedstadens Psykiatri og Psykiatrisk Center Sct. Hans, 2016.
7. Storm L. Elske vil jeg og leve glad. Caroline Ebbesen 1852-1936. København: Flox, 1985.
8. Reisby N. Billeder og psykisk sygdom. Arbejder fra Sct. Hans Hospitals Museum. København: Forum, 1977.

NOTER

- I. Caroline Sophie Ebbesen er hendes rigtige navn, men hun kaldte sig selv for Karoline, og sådan er hun gennem tiden blevet kendt og kaldt på Sct. Hans Hospital (i dag Psykiatrisk Center Sct. Hans).
- II. Citaterne i artiklen stammer fra Karolines tekster, som findes på Sct. Hans Hospitals Museum, Psykiatrisk Center Sct. Hans, og fra Karolines sygejournal [2]. Uddrag af journalen er gengivet i bogen »Karolines bog« af Reisby og Skogemann [3]. Alle citater er gengivet med nutidig stavemåde.
- III. Her kan nævnes Ovartaci, som var indlagt på Psykiatrisk Hospital i Risskov i 56 år fra 1929, til han døde 91 år gammel i 1985. I 2022 blev Ovartacis værker vist på Biennalen i Venedig.
- IV. Dejectioner kan læse enten som nedtrykthed, melankoli eller depression.
- V. Citatet er fra Karolines indførte tekster i en Stofprøvebog, som er en del af samlingen på Sct. Hans Hospitals Museum, Psykiatrisk Center Sct. Hans. Teksten er også gengivet i [1]. Gengivet med nutidig stavemåde.

.....

*Museumskonsulent, cand.mag.
Anne Dorte Suderbo
Psykiatrisk Center Sct. Hans
anne.dorte.suderbo@regionh.dk*